

Елин Пелин

Поприще

Ангелина вървеше мълчеливо и замислено. С ръце, мушнати в джобовете на дългия си черен жакет, тя изглеждаше досущ като ученичка. По страните ѝ, матово бели, играеше тънка руменина. Тя не вдигаше глава да погледне другаря си, който вървеше още по-мълчеливо от нея.

Полето, покрусено от есента, също тъй мълчеше наоколо пожълтяло, меланхолично и широко украсено тук-таме с есенните пейзажи на села и върбалаци. От куршуменото небе, в хоризонта на което се белееха рохави и разпокъсани облачета, сияеше също тъй меланхолична усмивка. По купищата тор, стоварен тук-таме из почернелите и смачкани стърнища, кацваха облак черни врани и с шум и грак се носеха над полето. То, по причина на празникът, беше безлюдно и изоставено. По-радостно се спираше окото само върху пресния тъмен цвят на скоророзараните ниви.

Ангелина и Богданов вървяха дълго време мълчеливи из правия полски път към Глушиново, което се виждаше далече пред тях.

– Какво мислиш, госпожице? – попита най-после Богданов, комуто дотегна това мълчание.

– Кой, аз ли? – погледна го сериозно тя и свежото ѝ моминско лице направи една гримаса, която сякаш казваше: мисля върху нещо, което не мога да реша.

– Пак ли за представлението? То не заслужава такова голямо внимание – рече Богданов с някаква въпросителна интонация.

– Именно за това мисля аз, г-н Богданов.

– И какви ти са заключенията?

– Заключенията ми, за жалост, са много печални. Кажете ми, моля ти се, с каква цел правите вие тия представления?

– Мисля, че ти разбираш задачите на театъра – отговори Богданов и настави: – представленията са едно от средствата, с които народният учител си служи в своята просветителна задача. Театърът е огледало на живота. В него като във фокус се събират по-целно и по-картинно разнородните, многообразните вълнения на човешката душа, която в стремлението си за живот се среща и сблъсква с хиляди вънкашни и вътрешни обстоятелства...

Тая фраза Богданов бе изказвал много пъти. Обаче тонът, с който я произнесе сега, ѝ даде известна преснота и сила.

Ангелина слушаше с наведена глава и нервно хапеше долната си устна.

– Всичко това е така... Но признай, че това, което направихте вие на оная безобразна сцена, не даде тая целна и пълна картина, за която

говориш.

– Е, да... но не забравяйте, че тука е село... Обстоятелствата повече и не позволяват, па и публиката е без претенции и без всякакъв вкус.

– Тогава, според мене, подобни представления са съвършено безполезни.

– Защо?

– Защото те не са нищо друго освен една... как да кажа... карикатура – не... нещо по-лошо – някаква си карикатурна пародия, с която вие пред тия хора без вкус, освен че не можете да въздействувате за образуването на добър такъв, но някак си извратявате и лошия или неразвития, който имат...

Ангелина говореше отсечено, със запъвание и без да погледва настрана. В това време тя сякаш следеше в душата си и търсеше своята мисъл.

– Не разбирам – отговори сухо Богданов, който с жадност слушаше музиката на гласа ѝ и с нескромен поглед следеше движенията на мъничкото ѝ лице, възбудено и сериозно.

– А трябва да разбереш – рече тя, като спря заинтересовано поглед срещу неговия. – Трябва да разбереш, че такава безобразна сцена, драпирана с всевъзможни черги и парцали, не може да възпитава; че тия парцали, с които бяха играчите, и с тая палячовска декоризировка вие освен смях и критика друго нищо не можете постигна. Театърът е театър, когато може да накара зрителя да забрави, че гледа игра, а че гледа пред себе си действителна драма, дето не палячовци, а живи хора страдат и се радват... И що за драма беше тая, дето я играехте... О, боже!

Ангелина крехко и непресторено се засмя. След малко продължи:

– Хвана ме срам, като ви гледах и като слушах ония глупави монолози, изпълнени с турски псувни, и ония по-глупави разговори, от които никой нищо не можеше да разбере. Такива ли са всичките селски представления, за които често чета отзиви в съюзния орган? О, ако са такива...

– Вие още нищо не знаете, госпожице... Това, което дадохме ние, беше цвете...

– Наистина ли казваш? – попита с настойчиво любопитство Ангелина.

– Това донякъде беше пак иди-доди... Но миналата година тия представления бяха най-чудни куриози.

– Вие признавате това и пак твърдите, че могло морално да се въздействува върху народа чрез представленията.

– Това доставя преди всичко развлечение нам – на учителите, – защото ни кара да се събираме, да се поразвеселим и да се поразговорим... Ти си още нова и не знаеш ужасната мъка, която сковава духа в село. Човек, интелигентен човек, тук трябва да бъде дърво или по необходимост трябва да стане дърво, ако иска да се избави от мъчителната мъка. Не чувай нищо, не виждай нищо... Пий със селяните в кръчмите, карай се с тях, води интриги, черпи се с попа и се прости веднъж завинаги с това, което се казва наука, умствено развитие и пр., и пр., ако искаш да живееш мирно и тихо, да се чувствуваш доволен от положението си и сигурен на мястото си... Опасно е да се хвърчи без криле!

Богданов плювна и млъкна.

– Как разбираш ти това? – Попита Ангелина.

– Да се хвърчи без криле ли?

– Да.

– Това значи: бесполезно е да се храним с илюзии, че ще събудим този народ, че ще го поставим на пътя към обетованата земя... Това, дето го казват „обществена дейност“ и което хвърчащите учители не могат да произнесат без крясък и без плам в очите, е вятър... и не заслужава трошене на сили. Трошене на сили! Това впрочем нека не ти прави голямо впечатление, това е общеприета фраза... Обществената дейност на нашите учители е повече трошене на думи, отколкото трошене на сили... Де ги делата, за които толкова шум се вдига? Представленията видя какви са: всевъзможно тебдилосани учители играят някоя глупава пиеса, на някоя, пази боже, сцена, прилична на цигански катун, построена в прашната и ниска училищна стая, в която публиката се тъпчи като стадо овци... Такива им са и вечерните училища, и читалищата им, и всичко... Дойде нов учител, невкусил от тая сладост, която се казва просветителна дейност, и се напъне да събори невежеството отведнъж, като покаже зъбите си срещу попа, кмета и чорбаджията. Тая народна целина трябва с години и планомерно да се работи, за да се култивира...

Ангелина слушаше внимателно думите на своя другар, с когото учителствуваха заедно в Глушиново. Той бе двадесет и шест-седем годишен момък, шишкав и тунтурест, с дебел врат, пълно русо лице, със сиви очи, редки мустаци и остро кочанче на брадата. Той бе родом от Глушиново, дето бе се оженил за селянка и дето учителствуваше от седем-осем години.

– И аз едно време бях се заел да работя... Още в началото ми се изпречиха сума пречки. Аз донякъде се крепих, борих се, па паднах. Омръзна ми и заряхах всичко. Инак рискувах да повредя на работата с

учениците си...

– Струва ми се, че вие сте могли най-после да надделеете. Не трябвало да се отчайвате – рече Ангелина замислено.

– Кой знае? Такива са условията тук, че няма де да търсиш подкрепа, няма отде да черпиш сила, няма нищо, което да ти служи за извор на енергия. Едно най-силно съзнание на дълг тук ще се разколебае, ако не отведнъж, то лолека-лека... Няма книги да храниш ума си, няма насърчение да храниш честолубието си, няма хора да те упътят, да размениш мисли, да се окършваш... Самичък ти, един, в тая атмосфера, пропита от невежество и неразбория, почваш да се замайваш и да се въртиш в един омагьосан кръг от еднообразни идеи, еднообразни примери, еднообразни мисли, еднообразни проповеди, еднообразни разговори. Така бавно и последователно душата без възобновителна сила пада в апатия. И свършено е... Апатията е страшна и неизцерима болест. Тя сковава ума и духа, прави те бездейтелен и гради у тебе навици, които полека-лека те изравняват с околната среда, и ти почваш да не можеш да се чувствуваш по-горен и по-силен от тия, между които работиш. А така никой не може да бъде пророк. Христос бе скромнен, ходеше бос, но стоеше по-горе от всички и всички го считаха по-силен. Тая божеска сила може би е била едно свръхчовешко самосъзнание. То покорява и печели вяра.

Богданов млъкна и някак възбудено забърза.

– Вие, като разбирате положението, защо не можете да се вдигнете над него? – запита Ангелина, в чиято глава речта на другаря ѝ бе възбудила хиляди мисли, една от друга по-неуловими. В нейната душа, непре-живяла нищо, навидяла нищо, имаше само една гореща вяра, вдъхната от книгите, че учителят може да бъде истински учител на народа, между който живее. Ангелина усещаше в себе си наплива на една сила да събори всичкия песимизъм на другаря си и затова чакаше някак тщечно отговора му.

– Не мога – рече той, като махна с ръка, – просто не мога!

„Просто не мога.“ Тая дума падна като камък в душата на Ангелина и сякаш натисна наплива на кипящата у нея сила и тя почувствува една скръб неопределена, но мъчителна.

И двамата пак тръгнаха мълчеливо. Ангелина натисна ръцете в джобовете си и като наведе глава, пак някак нервно захапа долния си устна. Дългата черна панделка, що бе провиснала отзад на шапката ѝ, леко се вееше и придаваше на стройната снага на учителката още по-детински вид.

Ангелина беше бедно младо момиче, току-що завършило гимназията. От малка още майка ѝ я тъкмеше за учителка, което караше Ангелина още като ученичка да следи живота на учителите и да се интересува от всички техни работи. Тя даже беше присъствувала на две-три конференции и на няколко учителски дружествени събрания. Тук тя бе чула пламенни думи за „обществена деятелност“, за „работа извън четиритях стени“, за „тъмния народ, потънал в дългове и невежество, нещастен, окаян, но добър и любознателен“. Всичко това будеше във въображението ѝ чудни идилични селски картини, в които виждаше себе си носителка на едно чудно бяло знаме, на което пише „Напред“, последвана от боси и голи селянци, окаяни същества, които с безкрайна вяра, ободрено и с вяра вървят...

Ето вече месец имаше, откак тя беше учителка. Тя внимателно се вираше в живота на селените и в Глушиново, и в околните села, които бе посетила, а не виждаше никакви последствия от някаква си просветителна деятелност. А тоя „тъмен и нещастен народ“ не ѝ се виждаше окаян и убит. Напротив, тия хорица изглеждаха щастливи и весели. Всички жени, с които се запозна, ѝ се сториха умни, работливи и доволни от положението си. Момите и ергените правеха весели хора и лудо се закачаха по кладенците. Те даже я ловиха на хоро и ней беше тъй весело, тъй весело тогава... Струваше ѝ се, че тя ще развали целия тоя щастлив и идиличен живот на тия хора, ако само рече да ги повика на неделно училище. От друга страна, тя бе видяла как бирникът събра житото из хамбара на един селянин, как приставът откара за дългове няколко говеда от селото, слуша как двама агитатори пред изборите безбожно лъжеха хората в кръчмата. Всеки ден тя гледаше десетки жени как се трупаха болни или с болни деца на ръце пред къщата на баба Марта врачката. Виждаше как често там докарват с кола някой болник, сух, печален, приличен на мъртвец... И тя си мислеше: тия хора действително имат нужда от помощ. Но как да им се помогне? Може ли учителят сам да им помогне и как?

Слънцето клонеше на запад все със същата меланхолична усмивка. Глушиново беше вече пред тях. Черковният кръст блещеше като звезда над синия купол и красеше тъмнозеления пейзаж на селото, който бе почнал да мята тъмна есенна премяна.

Богданов и Ангелина влязоха мълчеливи в селото. И двамата размишляваха в себе си върху всички тия въпроси, които ги занимаваха по пътя. Тъкмо когато щяха да се разделят, те бидоха спрени от една страшна сцена: на пътя до една плетена вратничка един къс тунтурест

селянин немилостиво биеше жената си с дълъг лесков прът и ожесточено псуваше. Тя, захлупена по очите си в буренът, скимтеше като куче и не правеше нито едно отбранително движение. На пътя в уплаха се натрупаха жени и мъже и само гледаха. Никой не искаше да прийде да отърве бедната женица. Мъжът спря ударите и ритна жена си презрително, па се обърна към тълпата и заразправя с ръмжение:

– Безобразница – заварих я, знаете, с оня... море, аз одавна я шлекам, ама... Той, синковецът, избяга, ама ще ми падне в ръцете...

И той с ново ожесточение се обърна към неподвижно лежащата жена и пак размаха пръта.

– Стани... махни се от очите ми, че ще те пребия! – В навалицата стоеше един безобразен черен калугер, дрипав и потен. Той почна цинично и дебело да се смее, като удряше нечистите си ботуши с камшикът, който играеше в ръцете му.

– Она си го е тражила... пада й се! – проговори той.

Ангелина се възмути.

– Не те е срам – произнесе презрително тя, цяла треперяща и забравена от гняв. – И ти си свещеник!

Богданов я хвана за ръката.

– Що ти трябва! Я да си отидем...

– Не може ли да се помогне на тая жена? Тоя звяр ще я убие! – рече Ангелина.

– Дето скърца вратата, пръст не туряй. Остави ги, жена му е – воля му е.

– Ама това е възмутително, господин Богданов.

– Е, какво ще му правиш?

В това време жената изпищя грозно. Мъжът ѝ беше я хванал яко за плетника на косата и я теглеше бездушно към вратницата.

– Вън! Да те не гледам!

Лицето на жената беше кърваво, по очите ѝ имаше синини.

Ангелина изтръпна. Тя, гневна и треперяща, разбута навалицата, влезе мигом във вратницата и сграбчи със слабите си ръце ръцете на селянина.

– Ти луд ли си, бе човек! Остави жената...

Човекът се спря за миг, па отново избухна:

– Ти, учителко, се не мешай, то не е твоя работа.

– Остави жената... Ще я пребиеш!

– Тя е моя жена, хайде махай се!

И той гласна силно Ангелина. Тя отскочи настрана, безсилна и

развълнувана до сълзи. Една млада булка я замоли да си отиде. А мъжът пак заудря вече пребитата жена.

Но две яки ръце го хванаха отзад.

– Стояне, да мируваш!

Това беше един млад момък, облечен в хубави граждански дрехи, с яка и пардесю, с ловджийска пушка на рамо. Зад него махаха опашки два шарени палаши.

– Пусни ме – задърпа се Стоян.

Но момъкът го държеше яко.

Учителката се загледа в тоя жив и смел момък и неговите черни очи, които светеха с кротост и някакво си благородно участие, и неговото сухо, мургуляво лице й се видяха симпатични и мили. Цялата висока и стройна фигура на момъкът дишаше обичливост и предразполагаше.

– Госпожице – обърна се той към учителката, – помогнете на тая жена.

Ангелина му кимна благодарствено глава и почна да свестява битата, която с помощта на други жени отнесоха в къщи на родителите й.

На другий ден Ангелина стана рано. Първата й мисъл, щом отвори очите, беше върху вчерашната сцена, която й се струваше като сън. Всичките лица, които бяха там, заедно с мазното лице на калугера, надничаха в паметта й ясно. Тя сякаш още чуваше писъкът на нещастната жена, над която ожесточено махаше дърво мъжът й. Тя виждаше изплашените жени наоколо и хумористичните лица на любопитните мъже... Цялата картина на това събитие се изпречваше ясно пред нея. Само едно лице неясно и мъгливо, но мило и симпатично се мерзелееше неясно във въображението й – лицето на оня учител, който улови крепко разбеснелия мъж. Кой беше той? Сигурно учител е, но къде? Как ли го викат? Тя въпроси неволно и любопитно застанаха в паметта й. Само погледа му, жив и бодър, тя сякаш чувствуваше още. „Ами Богданов, защо не стори това, което стори оня момък? – помисли си внезапно тя. – Нима това не бе негова длъжност, нима той нямаше сила да го стори? Между толкова безучастни нима и той трябваше да бъде такъв?“

Ангелина седна до прозореца и се замисли. Вълни от светлина и сутрешна хладина нахлуха в стаята весело. Първата усмивка на есенния ден отвлече мислите й. Картината на пробуждащото се село примамно погледа й. Тая хубава картина за Ангелина беше нова и възхитителна.

Слънцето светло и тържествующо беше изплувало над тъмните гори, от които лъхаше свежест и влага, и в сиянието на своята слава бавно, бавно се възвишаваше към куршуменото есенно небе, спокойно и

дълбоко. Сякаш някое море от светлина бе преляло през гори и планини и топеше в своята стихия селото, което се готвеше тихо да празнува света неделя. Това море се разливаше по цялата тая мирна и идилична долина, изпъстряла с меланхоличните картини на есента. Из горските долини, отдето идеше селската река, се вдигаха като пушеци тънки бели мъгли и като грамадни белорунни овци лазеха над тъмните гори към слънчевата светлина, която ги стопяваше. Ангелина загледа стройните трепетлики в градинката, чиито попарени листа трепераха бързо и весело, сякаш играеха със слънчевите зари и хвъргаха сребърни искри от тях.

Тя внезапно си припомни за вчерашния момък, чиято ловджийска пушка тъй ясно блещеше на слънцето, и неволно въздъхна. Това я накара да се усмихне.

– Добро утро, учителко! – обади се под прозорецът живият глас на хазайката й, която шеташе из градината. – Много рано си станала. Ами снощи какво е станало, когато сте се връщали с учителя? Една съседка ми разправи отзарана на чешмата.

– Е, че какво е станало? – запита Ангелина.

– Някой си бил жената си, па ти си се смешала. Кметът викал: ние благодарим за такава учителка. Ние не искаме да се меша в хорските работи – отговори хазайката й.

Ангелина прехапа устни.

– Значи, сторила съм зле според него?

– Нима си направила добре! Ти не се мешай. Гледай си децата в школото и туйто... Нашите хора са лоши, тям не може се угоди. Отзарана рано Стоян прибрал пак жена си.

– Тя върнала ли се е?

– Ами какво ще прави? Тя колко пъти е трепана от тоя мъж... Прибрала се тя и думала на майка си: мари мамо, рекла, думайте на кмета или на попа да му кажат да ме не бие така ма, половин свят ме е направил... Направете нещо да се разделим.

– Нима иска да се разделят?

– Тя много пъти е искала, ала кой да й помогне?

„Ето една работа за мен“ – помисли Ангелина и рече: – Аз ще говоря на дядо поп.

– Не е твоя работа, учителко. Сега учителят да е – друго е... Мъж е. Учителката стана.

– Ще ида у дядови попови и ще му говоря!

– По-добре е да се не бъркаш – рече хазайката й.

Поп Тодор без расо и без калимявка седеше на прагът на високата къща и трошеше хляб на десетина малки прасета, които се боричкаха над коритото, когато на пътната врата се похлопа.

– Елено – викна той на дъщеря си, 17–18-годишна стройна мома, която шеташе из къщи, – я виж, някой хлопа!

Елена затича и отвори. Влезе учителката. Елена, която беше я вече обикнала, я посрещна радостно и я поведе за ръка към къщи.

Дядо поп с нежност беше навел посребрената си глава над малките храненичета, на които говореше нещо, Лицето му, както всякога, имаше своето благодушно и непретенциозно изражение, което придаваше известна благодост на цялата му грамадна фигура.

Това благодушно лице, което приветливо се усмихна срещу Ангелина, я предразположи и ободри.

– Какво, какво правиш, учителко, привикна ли вече на село? – заговори поп Тодор, след като отговори на поздрава. – Гражданите май мъчно привикват на селския живот... Че влезте де. Елено, въведи даскалицата вътре!

– Че какво ще правя вътре? – отговори Ангелина някак смутено, като натисна ръцете си в джобовете на дългото си пардесю. – Аз дойдох при вас... собствено... за една работа.

Думата собствено тя произнесе съвсем не на място и затова направи една кисела гримаса на себе си.

– Добре де, добре. Влез в къщи, па ще си поговорим... Ти идвай често. Наша Еленка вече те обича и постоянно за теб разправя – рече попът, като отпъди с ръце прасенцата.

– Дядо попе, аз дойдох да ти разправя нещо. Снощи ми се случи една история, която ми направи силно впечатление.

Ангелина почна да разправя подробно за всичко, което снощи беше се случило. Попът слушаше внимателно и се усмихваше. Ангелина разправяше като дете, бързо и живо, и правеше големи и смешни жестове с ръце. Когато свърши, тя някак си се заекна.

– Я гледай, я гледай! – зачуди се попа и запита: – После?

– Аз искам да ви помоля, дядо попе, ако може да направите всичко възможно, за да се разделят тия хора. Тя отдавна искала това, ала – простотия... Не знае ни къде да попита за съвет, ни как да постъпи...

Поп Тодор втрънено гледаше младата учителка с детинско лице и сериозният тон на думите ѝ и на желанията ѝ го размеша. Той бавно се повдигна и изправи могъщата си снага, па потупа даскалицата бащински по рамото.

– Ти, учителко, си приказваш като едно дете... Не си разбрала още ти нашия живот.

И той почна да се смее тъй, както би се смял на едно дете, което би направило невинна и весела глупост, за да го вземат за възрастно.

– Как така? – възрази обидено Ангелина. – Може ли да се оставят живи хора в такова грозно положение? Най-после трябва да се защити тая жена...

– Учителко, теб не ти трябва да се бъркаш в тия работи. Тук ето вече 40 години как служа, аз не съм видял нито един развод да стане. Това е лош пример... лош! Имало е и бой, и убийства, и какво не, но до развод работата не е доваждала.

– Животът на тия хора трябва да е ужасен – произнесе Ангелина. – Той всеки ден я е бил.

– Ще я бие, ще я бие, па ще му омръзне и ще престане да я бие. Той я бие, но я обича. Аз ги знам... А тя, дето иска да се разведе, прави това само да го сплаши. Само да иде човек да й рече: Марто, закона ви разделя със Стоян, той не иска и не признава такъв живот, да видиш ти как Марта ще се обеси на врата на своя хубостник и как ще реве... Ти, учителко, трябва по-добре да разбереш тия хора. Вярвай, че да чуят, че си ме молила да ги разведе, ще те кълнат и двамата, па може и някой скандал да ти направят. Ето защо е добре да си стоиш настрана. Това си е чисто тяхна работа, а не е нито твоя, нито моя.

– Моя и да не е, но твоя, мисля, че е – възрази Ангелина.

– Моя работа е да ги венчeya, оттам нататък да правят каквото знаят – разтвори широко ръцете си дядо поп и настави по-ниско: – Ти, учителко, най-добре гледай си децата в училището, па си трай... Нашите хора господ не може да ги оправи, та ти ще ги оправиш!

Ангелина излезе от дядови попови разочарована, тъжна и мрачна. Мисълта, че тя от никого не среща поддръжка и съчувствие, я отчайваше.

„Ах, какво трънливо поприще! – помисли тя. – И аз желая да работя... Мога ли самичка, мога ли? Аз даже не настоях пред попа силно.“

Тя си спомни веднага неговите думи: ти не ги познаваш нашите хора... Наистина, тя не ги познава. Това й отне възможността да настоява. „Все пак има работа за нас тук, продължаваше да мисли тя, има, но как трябва да се работи?“

Като минаваше пред къщата на Марта врачката, тя видя, че там пред портата се спря една кола, карана от една млада булка. Ангелина разбра, че карат болник, и се приближи до колата. Вътре върху постилка

от сено, увит в черги, лежеше млад мъж, немошен, блед и изсъхнал. Едно подухване сякаш можеше да го отнесе като лист. Полуотворените му уста едвам мърдаха от слабото му дихание. Очите безжизнено и смъртно гледаха небесата, а хилавите му ръце, сухи като клечки, немошно лежеха върху сеното.

– Отде сте, булка? – попита учителката невестата, що караше колата.

– От Батник сме, учителко – отговори тъжно невестата. – То е далеко... Два дни, откак сме излезли.

– Какъв ти е болния?

– Мъж ми е, учителко, мъж ми е, па се разболя, па легна на постеля – ето месец вече ни стая, ни умира... Лекувах го, лекувах го, па... няма милост от бога. Па сме самотаци – двама къща въртим, та съм се сбъркала. Водих го по манастири и черкови, попове му четоха, ходжи му четоха, па рекох и при баба Марта да го доведе – от чудо, сестро!

Очите на невестата се наляха. Нейното мило и простодушно лице, печално забрадено с вехта пребрадка, бе засенено от скръб дълбока и безнадеждна.

– При доктор водихте ли го? – запита учителката.

– Водихме го и при доктор. Гледа го, па...

– Лекува ли го?

– Какво го е лекувал! И лековете му, и гледането му не може да се изплати. Скъпчии са докторете... Викахме един чак на село. Той поиска баща си и майка си. Петдесет лева. Отде да ги вземем, сестрице? Докато бе здрав човеко ми, не можеше у цяла година толко да спечели.

Ангелина се замисли.

– Тия баби само ви лъжат – каза тя.

Болният изпъшка в колата.

– Какво ти е? – запита го Ангелина.

Той простена безпомощно и замърда устни да отговори, но глас не се чу.

– Откога, откога ме е замолил да го доведе при баба Марта – рече булката, – тя, каже, ще ме излекува, знам, много разбирала, с очите си, дума ми, съм видял хора, дека от смъртта ги е отървала.

– Доктор, доктор, булка, другото е лъжа! Бабите нищо не помагат! – рече Ангелина.

– Баба Марта... знам, ще ме излекува – рече немошно болният с глас, който сякаш не излизаше от него, а от някоя сянка, витаеща наоколо.

– Само доктор може да те излекува – рече му Ангелина. – Напразно идете при бабата.

Лицето на болникът се изкриви.

В това време до колата се приближи с пушка на рамо и придружен от двата шарени палаши момъкът, когото Ангелина вчера бе видяла как отърва жената от ударите на бесния мъж. При тая неочаквана среща сърцето на Ангелина неволно и смутено заигра. Душата ѝ се развълнува.

Той я поздрави с леко кимане на глава и очите му запитаха отведнъж булката и учителката:

– Какво има тук?

– Два дена път са били да дойдат тук при тая вещица – рече Ангелина.

– Какво да правя? – рече булката. – Кара ме. Баба Марта, вика ми, ще ме излекува, знам... И аз какво да правя. Грешно е да го оставя така.

– Хубаво, булка, добре си направила – отговори непознатият ловец.

– Не е направила добре, тая самодива ги лъже. Него само доктор може да го излекува. По-добре да го е карала на болницата – възрази бързо учителката.

Ловецът ѝ направи внушителен знак да мълчи.

Ангелина засрамено и покорно млъкна. В очите на тоя симпатичен момък, които тъй прямо и ясно я гледаха, ней се стори, че прочете насмешка. Това я засрами повече. Той забеляза това и ѝ подаде ръка:

– Госпожице, ако искате да се запознаем – Тихчев. Виждате ми се доста интересна. Ще ли ми позволите да ви се покарам малко?

Непрестореното държане на Тихчев ободри Ангелина. Тя му пое ръката и отговори:

– Приятно ми е, че се запознахме; вярвам, че няма да ми е неприятно и ако се караме.

Те и двамата се засмяха.

– Булка, ти го заведи при баба Марта – обърна се Тихчев към жената. – Тя ще му помогне, на мнозина е помагала и нему, вярвам, ще помогне.

Той говореше високо, сякаш, викаше.

– Дай боже да му помогне! – рече булката.

Тихчев и Ангелина тръгнаха заедно.

– Вие, госпожице – заговори Тихчев, – ми се струвате много неопитна и много несъобразителна... Извинете, че ви говоря право в очите. Тоя болник иде от такова далечно място с вяра, че ще намери

изцеление, и тъкмо когато пристига тук, вие се помъчихте да разколебаете неговата вяра в чудодейната сила на баба Марта. Това е ужасна грешка от ваша страна. Доктор, доктор, говорехте вие, без да размислите, че науката помага, но туй, което цери, то е вярата. Вярата на болника е оная сила, която крепи последната гаснеща искра на живот в това хило тяло. Бабите може да не разбират, но те често пъти помагат и церят, защото средството, с което си служат, е ободрителната вяра. Кръстът пъди дявола, нали знаете?

Тихчев упрекваше не на шега Ангелина. Тя почувствува, че тоя човек носи някаква чудна сила, и не смееше да му отговори.

– Та вие защищавате бабите, а? Мисля, че един учител не трябва да прави това – ободри се полека-лека тя.

– Разбирате ме криво, госпожице. Бабите аз не защищavam. Тия врачки са просто шарлатанки. Тук е въпросът за вярата на болния. Докторите още не са могли да вдъхнат тая вяра към себе си от страна на народа. И струва ми се, че дълго време те ще бъдат чужди за него, както днес са безполезни.

– Как безполезни?

– Ето ги на, околийските лекари... Те биха могли да работят заедно с учителите за свестяването и събужданието на тоя народ. Но те, въпреки че държавата им плаща, взимат скъпо и прескъпо на пациентите си и към селяците се отнасят с особено пренебрежение. Те вечно мечтаят за големите градове, а малките околийски селца им са омразни. По тоя начин и работата им става омразна. Рядко са ония околийски лекари, които поне съвестно изпълняват работата си.

Тихчев наброяваше хиляди примери от курioзните деяния на околийските лекари. Разправи как миналата година в тяхното село измрели около 50 деца от скарлатина. Кметът писал няколко пъти за лекар, той давал отдалеч съвети и дошел чак тогава, когато благодарение на учителите болестта била прекратена и ограничена.

Разговаряйки се, Тихчев и Ангелина неусетно излязоха пред черковния мегдан. Там ги срещна Богданов.

– Виж случай – рече той, – искате ли да направим една разходка до село Горна Кория – един час е. Там са се събрали около десетина учители и учителки. Имало едно убийство, та и прокурора, и доктора били там.

– Да отидем! – съгласи се Ангелина. Тихчев прие на драго сърце.

Дружината стигна весело до селото. Тихчев по пътя пя, бра кърпикожух и подари голяма китка от него на учителката. Прави смехории,

разправя весели истории и вика, колкото можа, из малката междуселска кория. Ангелина се забрави и взе голямо участие в тия игри... Ней беше тъй весело. Тихчев я подкачаше, а тя не се скъпеше в отговорите си. Тя го обикна. Затворена досега в малък кръг от познайнства, живяла бедно и изолирано, тия игри, тоя нов начинаещ живот дадоха по-широк полет на душата и на мечтите ѝ. Тя даже се попита: как тъй да не познава Тихчева от по-рано?

Село Горна Кория се намираше в разлатата долина на една малка рекичка, що се събираше от ближните гори. Дружината слезе на кръчмата, дето бяха и другите учители от околните села. Имаше и няколко учителки, с които Ангелина се запозна за пръв път. Те бяха натруфени съвсем модно и лицата на някои бяха напудрени. Само една между тях, с бледо, мурляво лице, с черни дълбоки очи, облечена простичко, направи особено впечатление на Ангелина. Те се срещнаха някак като познати. На тая мома всички викаха Нася. Тя приказваше много и беше извънредно весела. Другите се държаха важно и някак недостъпно. Учителите всички бяха облечени вехто и без вкус. Те седяха около една маса с шапките си и пиеха ракия. Те посрещнаха с едно оглушително „оооо“ новодошлите си другари и се посмушиха, като видяха как Ангелина смело прекрачи прага, зачервена и свежа. Нейното сериозно държане на възрастна мома не приличаше никак на миловидния ѝ детски вид.

– Е, Богданов, пак се събрахме! – рече един от тях и като му подаде чашата, подмигна към учителката, която си говореше настрана с учителките. Той беше горнокорийският учител, син на богаташина кръчмар. На ръцете му личеха пръстени – взети от селските моми. Името му беше Попски.

– Както виждаш, събрахме се – рече Богданов, като пое чашата, която му предложиха. – Е, какво ново? Събрахте ли децата, потегнахте ли училището?

– Тия са малки работи, Богданов – рече Попски. – Аз, както знаеш, много зор си не давам. Пък и народа май не бърза да се просвещава... През пръсти ще я карам тая година. Видях, че не заслужава човек да си троши гърдите...

– Ти защо не зарежеш училището, па да си гледаш кръчмата? – обади се Недосеганов, висок, обраснал с брада и рошав учител, който седеше при другите. Той минаваше за ярък социалист между другарите си... Той бе размирил цялото село, дето учителствувал, и бе направил хората врагове един на друг, като бе изострил силно партийните им различия.

Ангелина продължително го изгледа. До него седеше едно младо

учителче, облечено прилично, с благородно и интелигентно лице. Той кряскаше на Тихчев, който бе зачел някакъв вестник:

– Тихчев, седни при мен бе! Ела да се видим.

Тихчев му подаде дружески ръка и се намести до него.

– Райко, запозна ли се с новата глушиновска учителка? – рече той, като погледна Ангелина.

– Да – произнесе Райко.

Ангелина им се усмихна.

– Ние вече се скарахме с нея – рече Тихчев, като я гледаше.

– Интересно!

– Кажете по-право, че ми се карахте, а не че се карахме, защото аз само си мълчех – рече Ангелина.

Райко се изсмя.

Тоя разговор привлече вниманието на всички. Натруфените учителки погледнаха Ангелина и се сбутаха лукаво.

– Знаеш – почна Тихчев, – тя почна вече своята обществена дейност с... грешки.

– Тихчев, не казвай, ще умра от срам – извика Ангелина и кокетливо детински си затули лицето с ръце.

Натруфените учителки пак се сбутаха. Нася хвана Ангелина за рамото и рече:

– Навярно нещо велико си направила!

– А бе хора, какво да правя, като не се досетих – прекъсна тя Тихчев, който разправяше за случката с болния.

– Ей, момиче – обърна се той любезно и весело към нея. – Ти искаш да работиш, да бъдеш полезна... Познаваш ли добре почвата? Знаеш ли материята, с която искаш да боравиш? Аз вярвам, че не – не... Всякой, който иска да бъде полезен на средата, в която работи, трябва да я познава добре... освен това трябва да бъде железен.

„А Богданов говореше, че тук човек трябва да бъде дърво“ – спомни тя думите на другаря си, но не каза нищо.

– Целият идеал за обществена дейност на учителя може да се сведе в тия няколко думи: да си до тях и да си с тях. Инак ще се появят недоумения и ти, явиш ли се срещу едного, обявяваш се против всички. Грешката ти спрямо едного важи спрямо всички... Да не мислиш, че сме изпълнили своя просветителен дълг, ако пред един болник, който умира, говорим, че ще му помогне докторът, който няма да дойде?

– Вие трупнахте всичко върху мен, г-н Тихчев – рече Ангелина малко докачено.

– Вашата грешка е доста характеристична, за да се говори върху нея – рече Тихчев. – Помни, че всякога трябва да се съобразяваме със случая, каквото и да предприемем. В живота на този народ има толкова сложни явления, че да бъдем всякога обективни в делата си значило би да правим всякога грешки.

Ангелина слушаше тия слова на Тихчев с внимание и ѝ се струваше, че душата ѝ се чисти от някаква си мъгла, в която тя с такава увереност се е губила.

– Значи, трябва да изучаваме дълбоко и всестранно тая среда.

– Който иска да работи, трябва да изучава. То ще каже – да се въоръжава. Животът е борба. Без борци тя не е възможна, но истински борци са въоръжените борци. Как можеш да помогнеш на слабия, ако нямаш повече сила от него?

Всички бяха се ослушали в думите на Тихчев и никой не възразяваше, защото, може би, всякой чувствуваше правотата им.

– Я оставете тия философии, холам... – каза Попски. – Взимайте си чашите!

В това време влезе докторът и прокурорът. И двамата млади, изкончени граждани с очила. Те учтиво се разкланяха с учителките и учителите, с които Попски ги запозна.

– Е, свършихте ли работата? – попита Богданов. – Аутопсията какво показа?

– Показа това, което е явно – каза докторът. – Човекът е умрял от удара... Станало сътресение на мозъка и преливане на кръв.

– Зверски удар! – рече Недосеганов.

– Как е станало това убийство? – запита Ангелина.

– Твърде просто – рече прокурорът, като намести очилата си: – Убитият, селският телчар де, пил една чаша ракия в тази кръчма... Това разгневило другият кръчмар, съсед на телчаря, на когото смятал по лесен начин да присвои част от дворът или целия... Той го среща вечерта в тъмното и заедно със синовете си пребиват човека.

– Ух, боже – рече Ангелина. – Страшно! – па се обърна към докторът:

– Господин докторе, в нашето село има една врачка, вие знаете ли това?

– Да, да.

– Защо я не премахнете някак, като ѝ забраните да лекува?

– Правих постъпки, но кметът не ме слуша.

– Ако дохаждате често в село да прегледвате болните и да ги

церите, вярвам, те сами ще я подмахнат.

– Да, но... не виждаш ли – сиромаси са, не плащат... Пък и време нямам.

Ангелина се замисли. Никой не отговори на докторовите думи. Той стана.

– А сбогом, господа! – Прокурорът го последва.

Учителите останаха сами. Ангелина погледна Тихчев, който също мислеше нещо, и рече:

– Попът ти не помага, лекарят ти не помага... Твоите другари ти не помагат – никой ти не помага. Сам работи ли се? И що може да се постигне сам? Това поприще трънливо и мъчно само на учителя ли е дадено?

Тихчев я погледна замислено и не отговори. Натруфените учителки се пак сбутаха.

КРАЙ

© 1903 Елин Пелин

Тоя голям разказ е публикуван единствен път в новозапочналото тогава списание Учителска мисъл (срв. бел. към разказа „Кал“), I, кн. 1, септември 1903, с. 33–48, с подзаглавие (Разказ) и подпис Елин Пелин. Отразява, както и другите разкази със същата тематика от това време, отношението на Елин Пелин към дейността на народния учител, на основа на собствени преживявания и наблюдения.

Сканиране, разпознаване и редакция: Ивет Костова, 2008

Публикация:

Елин Пелин. Съчинения, том I – Разкази 1901–1906

Редактор: Светла Гюрова

Издателство „Български писател“, 1972 г.

ДПК „Димитър Благоев“ – София

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/5278>]